

045. Klasik Türk şiirinde "perçem" redifli gazeller üzerine**Armağan ZÖHRE¹****APA:** Zöhre, A. (2023). Klasik Türk şiirinde "perçem" redifli gazeller üzerine. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (32), 782-799. DOI: 10.29000/rumelide.1252848.**Öz**

Klasik Türk şiirinde güzellik anlayışı, şiirin en temel unsuru olan sevgili tipi etrafında şekillenmiştir. Şairler, çeşitli teşbih ve mecazlar ile sevgilinin güzellik unsurlarını idealize ederek şiirlerine yansıtılmışlardır. Bu güzellik unsurlarından biri de saçtır. Klasik Türk şiirinde zülf, gîsû, kâkül, perçem gibi adlarla anılan saç, şekil, koku, renk ve başka benzetme yönleri ile şiirde konu edilir. Şiirde perçem kelimesi genel olarak sevgilinin saçını ifade etse de aslında saçın alın üzerine düşmüş olan bir kısmı için kullanılmaktadır. Çalışmamızda 12 şairin divanında yer alan ve perçem ve perçem kelimesini ihtiva eden redifler ile yazılmış 16 gazel incelenmiştir. Çalışmamız perçem ile ilgili benzetmeler ve perçemin özellikleri şeklinde iki ana başlık ve bunların alt başlıklarından oluşmaktadır. Perçem ile ilgili benzetmelerde şairler şiirlerinde afet, bayrak, bela, ejderha, hümâ, mâr/yılan, misk, padişah, sümbül, zincir gibi ortak unsurları kullanmanın yanı sıra hâle, kâfir, kemend, sihir, tûtî gibi benzetmelere de yer vermişlerdir. Ayrıca şairler, âşığı çaresiz bırakması, kanını dökmesi, aklını başından alması, sabrını ve tahammülünü bitirmesi, sırlarını ifşa etmesi, hileci olması vb. yönleriyle perçemin âşık üzerindeki etkisinden de bahsetmişlerdir. Benzetmeleri kıyaslama vasıtası olarak kullanan şairlerin, sevgilinin güzellik unsuru olarak perçemi, Tatar ve Çin illerinden daha değerli, Tatar nefesine olan râğbeti azaltan, sümbül ve reyhanı kıskandıran özellikleriyle niteledikleri görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Divan edebiyatı, redif, gazel, perçem, saç**On ghazals with "perçem" redif in classical Turkish poetry****Abstract**

The sense of beauty in classical Turkish poetry is shaped around the type of the beloved, which is the most basic element of poetry. The poets reflected them by idealizing the beauty elements of the beloved with various similes and metaphors in their poems. One of these beauty elements is also "hair". The hair, which is called by names such as lovelock, shoulder length hair, fringe, and forelock in classical Turkish poetry, is the subject of the poem with its shape, smell, color and other metaphoric aspects. In our study, 16 ghazals written with redifs containing the words perçem and perçem in the divan of 12 poets were examined. Our study consists of two main titles and their sub-titles as similes about forelock and features of forelock. In the similes about forelock, the poets used not only common elements such as disaster, flag, trouble, dragon, godsend, edder/snake, musk, sultan, hyacinth, chain, but also similes such as halo, infidel, running noose, magic, parrot. Moreover, the poets also mentioned the effect of the forelock on the beloved in all parts of making the beloved helpless, shedding his/her blood, blowing his/her mind, ending his/her patience and endurance, revealing his/her secrets, being a trickster, etc. The poets used the elements of simile as a means of comparison.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Türk Filolojisi Bölümü, Türkistan/ Kazakistan; Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kilis/ Türkiye, zohre.armagan@ayu.edu.kz, armaganzohre@kilis.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6926-9636 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 20.01.2023-kabul tarihi: 20.02.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1252848]

They described “the forelock” as more valuable than Tatar and Chinese provinces, as the quality that will reduce the demand for Tatar musk from the navel of a gazelle, and as the beauty that makes the hyacinth and basil jealous.

Keywords: Divan literature, redif, ghazal, forelock, hair

Giriş

Şiirde her beytin sonunda tekrarlanan ek, kelime veya kelime grubunu ifade eden redif kelimesi sözlükte “arkadan gelen, takip eden” anlamındadır ve klasik Türk şiirinde, ahengi ve ritmi sağlayan kafiye düzeni ile ilgili bir terim olarak kullanılmaktadır (Albayrak, 2007, s. 523).

Kafiyenin zenginleştiricisi ve bütünleyicisi olarak klasik Türk şiirinde oldukça çok yer verilen redif, şiirde ses ve anlamın odak noktasıdır (Macit, 2004, s. 82-83). Ömer Faruk Akün’ün ifadesi ile redif, “*simetrik tekerrürü ile şiiri belirli bir kavram veya bir konu etrafında toplayan, bir atmosfer yaratan mihver olmuştur*”(Akün, 1994, s. 402).

Redif, gazelin beyitleri arasında anlam bütünlüğünün kurulması yönünden şairlere kolaylık sağlamaktadır (Batislam, 2017, s. 47). Bütün bunlardan hareketle redifin gazelin anlamı üzerinde önemli bir etkisini bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda çalışmamızın konusunu teşkil eden “perçem” redifinden bahsetmek yerinde olacaktır.

Klasik Türk şiirinde güzellik anlayışı, şiirin en temel unsuru olan sevgili tipi etrafında şekillenmiştir. Şairler, çeşitli teşbih ve mecazlar ile sevgilinin güzellik unsurlarını idealize ederek şiirlerine yansıtılmışlardır. Bu güzellik unsurlarından biri de saçtır. Klasik Türk şiirinde zülf, gîsû, kâkül, perçem gibi adlarla anılan saç, şekil, koku, renk ve başka benzetme yönleri ile şiirde konu edilir.

Sözlükte, *kâkül; tepede bırakılan saç; yele; mızrak, bayrak gibi şeylerin başlarına takılan püskülümse şeyler* (Devellioğlu, 2002, s. 858) manasına gelen perçem kelimesi aynı zamanda Farsçada “*bayrak*” manasında kullanılmaktadır. Şiirde perçem kelimesi genel olarak sevgilinin saçını ifade etse de aslında saçın alın üzerine düşmüş olan bir kısmı için kullanılmaktadır (Tanyıldız, 2009, s. 955). Çalışmamızda, 12 şairin divanında yer alan perçem ve perçem kelimesini ihtiva eden redifler ile yazılmış 16 gazel incelenmiştir. Aşağıdaki tabloda perçem kelimesinin redif olarak kullanıldığı gazeller şairlerinin ismine göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Tablo 1: Perçem kelimesinin redif olarak kullanıldığı gazeller

Şair	Gazelin ilk beyti Gazelin son beyti	Gazel No	Beyit Sayısı
Celilî (Ö. 1563-1564)	Dimezem kim nâfe-i müşg-i Hitâdur perçemüñ Kaddüñ üstünde belâ üzre belâdur perçemüñ Giryeden agarsa ‘ayb itme Celilî gözleri ‘Âşıkâ bî-merhamet yüzi karadur perçemüñ	208	7
Hamdullah Hamdî (Ö. 1503)	Sidre kaddi üzre yârun müntehâdur perçemi Güviyâ genc üzre yatur ejdehâdur perçemi Hamdî Mûsî’nin yed-i beyzâsı mıdur hüsn-i yâr Anda geh ejder görünür geh ‘asâdur perçemi	156	6
Hecrî	Çünkü şahâ sâhib-i tâc u livâdur perçemüñ	89	6

(Ö. 1557)	N'ola dersem hüsn eline pâdişâdur perçemüñ Za'fdan kılca mecâli kalmamış Hecrî gibi Var ise zülfüne 'ömrüm mübtelâdur		
Karamanlı Nizâmî (Ö. 1469- 1473)	Dilden karâr u sabrı alup kara perçemüñ Âşüfte itdi câmi siyeh-kâre perçemüñ Cevr ü cefâ vü kahr ile gönlin Nizâmîñ Bî-çâre itdi eylemedi çâre perçemüñ	63	7
Meşhûrî (Ö. 1857)	Rişte-i şîrâze-bend-i bî-dilândır perçemin Bend-i zencîr-i cünun-ı âşıkândır perçemin Âlem-i hüsnün olup farkın sipih-i ber-teri Güviyâ onda kemend-i keh-keşândır perçemin	80	6
Muhibbî (Ö. 1566)	Sihir ile çekdi gönülümü bir târa perçemüñ Teşbih kıldı kendüzini mâra perçemüñ Zülfüñ hevâsı kıldı Muhibbî'yi bî-karâr Yıl gibi eyledi anı avâre perçemüñ	1687	5
Muhibbî (Ö. 1566)	Dil düzdini tutup yine âh karâ perçemüñ As dâra diyü söyledi gör yâra perçemüñ 'Aklın yitüre bilmeye kendin Muhibbî'âh Salınsa gâh zülf ile ruhsâra perçemüñ	1891	7
Numan Mahir (Ö. 1843)	'Ukde-bend-i hâtır-ı âzâdegândır perçemiñ Bâ's-i dil-bestegî-i bî-dilândır perçemiñ Ben de aldandım siyeh-reng-i füsün-ı gamzeñe Mâhire ser-rişte-i sihr ü beyândır perçemiñ	124	7
Osman Nevres (Ö. 1846)	Ger eserse böyle başlarda hevâ-yı perçemiñ Çin'e varınca bulur şöret Hatâ-yı perçemiñ Var ise manzûru olmuşsun cenâb-ı Kâmil'in K'olmada diller hevâ-cûy-ı hevâ-yı perçemiñ	140	10
Osman Nevres (Ö. 1846)	Bağlayıp başına biñ silsile âfet perçem Koparır başıma her lahzâ kıyâmet perçem Ben gibi hâline Nevres o da âşık mı 'aceb Tâ bu rütbe niçün âşüfte-kiyâfet perçem	174	11
Revânî (Ö. 1523)	El sunmaz idi şol rûh-ı zîbâya perçemüñ Urmasa pençe ey yüzi gün aya perçemüñ Yazuk degül midür ki Revânîye tolaşur Her dem uyup ol zülf-i semen-sâya perçemüñ	199	7
Şeyh Gâlib (Ö. 1799)	Eyleyip teshîr mülk-i Çini server perçemin Bahs eder âfâka top top müşğ ü anber perçemin Sabr u hûşun târ-mâr etmiş dagıtmış aklını Gâlib-i bî-tâbdan dahı ne ister perçemin	178	14
Şeyh Gâlib (Ö. 1799)	Nûrdan hayme-i hazrâ-yı Hudâdır perçem Âlem-i hüsnü sebz-gün-ı semâdır perçem Tâb-ı giysü-yı girihgîrden âzâdım lîk Es'edâ başıma bir hükm-i kazâdır perçem	220	7

Şeyh Gâlib (Ö. 1799)	Egerçi ol periye sâye-i bâl-i hü mâ perçem Velîkin ehl-i sevdâya siyeh ebr-i belâ perçem Sevâd-ı safhâ-i hâtırda kalmış nakş-ı sevdâsı Gelip hatt gerçi Gâlib kıldı uşşâkı fedâ perçem	222	7
Antepli Aynî (Ö.1837)	Fitne-i âhir-zamân câdû-nişândır perçemiñ Âfet-i cân dil-sitân bir bi-emândır perçemiñ Bir şeb-i yeldâda ‘Aynî diñledi tûl u dırâz Fenn-i sihr ü fitneden bir dâstândır perçemiñ	121	7
Zâtî (Ö. 1546)	Sâye salmışdur Süleymâna hü mâdur perçemiñ Yâ sehâb-ı sâye-bân-ı Mustafâdur perçemiñ Dôstum yiterdi bâlâñuñ belâsı Zâtî’ye Anuñ üstinde belâ üzre belâdur perçemiñ	806	5

Tespit ettiğimiz gazellerde şairlerin redif oluştururken perçem kelimesini “*perçem, perçemiñ, perçemiñ, -dır perçemiñ, -dur perçemiñ*” şekillerinde şiirlerine yansıttıkları görülmektedir. Bu gazellerde en fazla kullanılan vezin, aruzun remel bahrindeki *fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/fâ’ilün* kalıbıdır. Aşağıdaki tabloda şairlerin perçem kelimesini hangi şekilde ve vezinle redif olarak kullandıkları gösterilmiştir.

Tablo 2: Gazellerde kullanılan redifler ve vezinler

Şair	Redif	Vezin
Celîlî (Ö. 1563-1564)	-dur perçemiñ	Fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/fâ’ilün
Hamdullah Hamdî (Ö. 1503)	-dur perçemi	Fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/fâ’ilün
Hecrî (Ö. 1557)	-dur perçemiñ	Fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/fâ’ilün
Karamanlı Nizâmî (Ö. 1469-1473)	perçemiñ	Mef’ûlü/ fâ’ilâtü/ mefâ’ilü/ fâ’ilün
Meşhûrî (Ö. 1857)	-dır perçemiñ	Fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/fâ’ilün
Muhibbî (Ö. 1566)	perçemiñ	Mef’ûlü/ fâ’ilâtü/ mefâ’ilü/ fâ’ilün
Muhibbî (Ö. 1566)	perçemiñ	Mef’ûlü/ fâ’ilâtü/ mefâ’ilü/ fâ’ilün
Numan Mahir (Ö. 1843)	-dır perçemiñ	Fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/fâ’ilün
Osman Nevres (Ö. 1846)	perçemiñ	Fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/fâ’ilün
Osman Nevres (Ö. 1846)	perçem	Fe’ilâtün/ fe’ilâtün/ fe’ilâtün/fe’ilün
Revânî (Ö. 1523)	perçemiñ	Mef’ûlü/ fâ’ilâtü/ mefâ’ilü/ fâ’ilün
Şeyh Gâlib (Ö. 1799)	perçemiñ	Fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/fâ’ilün

Şeyh Gâlib (Ö. 1799)	-dır perçem	Fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilâtün/fe'ilün (fâ'lün)
Şeyh Gâlib (Ö. 1799)	perçem	Mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün
Antepli Aynî (Ö.1837)	-dır perçemiñ	Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/fâ'ilün
Zâtî (Ö. 1546)	-dur perçemüñ	Fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilâtün/fe'ilün

Çalışmamız gazellerin muhtevasına göre perçem ile ilgili benzetmeler ve perçemin özellikleri şeklinde iki ana başlık ve bunların alt başlıklarından oluşmaktadır.

1. Perçem ile ilgili benzetmeler

1.1. Âfet/ Âfet-i cân

Klasik Türk şiirinde sevgili güzelliği ile âşığı hayrete düşürmesi sebebiyle afet olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda Osman Nevres, sevgilinin güzellik unsuru olarak perçemi afet olarak nitelemektedir. Şaire göre sevgilinin yüzündeki ben bir belâ ise onun perçemi bir afettir:

Dolaşır çeşmine müjgân nice baksın âdem
Bir belâ hâl-i siyeh yüzde bir âfet perçem (Osman Nevres G. 174/6)

Antepli Aynî, sevgilinin perçemini afet olarak değerlendirirken perçemin ahir zaman fitnesi, gönül alıcı, acımasız gibi başka özelliklerini de dile getirmektedir:

Fitne-i âhir-zamân câdû-nişândır perçemiñ
Âfet-i cân dil-sitân bir bi-emândır perçemiñ (Antepli Aynî, G. 121/1)

1.1. Âşığın âhı/ dumanı

Klasik Türk şiirinde âşığın aşkının büyüklüğünü ifade etmek ve bu aşktan dolayı çektiği eziyeti, kederi, üzüntüyü dışa vurmak amacıyla kullanılan bir kavram olan âh (Çakıroğlu, 2013, s. 1970) beyitlerde sevgilinin perçemi ile de ilişkilendirilmektedir. Aşağıdaki beyitte Osman Nevres, sevgilinin boyunun uzunluğu ile âşığın ahı arasında benzerlik kurarken sevgilinin perçeminin âşığın (kendisinin) âhı gibi yükseklerde olduğunu söylemektedir:

Serv-i bâlâ olduğun göstermek ister 'âleme
Çıkdı tâ bâlâya âhım tek belâ-yı perçemiñ (Osman Nevres, G. 140/4)

Zâtî ise sevgilinin boyunu bir muma teşbih eder, o mumun parlaklığı ve ateşi yine sevgilinin yüzünde aksini bulmaktadır. Şair fiziksel olarak sevgilinin yüzünün üzerinde bulunan perçemi ise sevgilinin boyuna benzetilen mumun dumanı olarak tahayyül etmektedir:

Kâmetüñ bir şem'dür ruhsârüñ anun şu'lesi
Ger o şem'ün dâdidur dirsem revâdur perçemüñ (Zâtî, G. 806/ 3)

1.2. Bayrak (liva)²

Siyasi ve askeri otoriteyi temsil eden bayrak (bk. Pınarbaşı, 2018, s. 51), klasik Türk şiirinde sevgilinin âşık üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmek üzere kullanılan hükümlerlik sembollerinden biridir. Bununla birlikte Farsça “perçem” kelimesinin bayrak anlamına geldiği de göz ardı edilmemelidir. Şairler tarafından bilinen bu husus klasik Türk şiirinde bayrak ile sevgilinin güzellik unsuru olan perçemin birbirine benzetilmesinin nedenlerinden biri olabilir.

Celîli aşağıdaki beytinde sevgilinin güzellik padişahı olduğunu vurgulamaktadır. Bunun için şair, hükümlerlik sembollerinden biri olan bayrağı sevgilinin perçemine benzetmektedir. Sevgilinin boyu gümüşten yapılmış bir alemdir ve o alemin üstünde perçem, yeşil bir bayrak olarak düşünülmektedir:

Pâdişâh-ı hüsnün sen kâmetüñ sîmîn ‘alem
Ol ‘alem üstünde bir hadra livâdur perçemüñ (Celîli, G. 208/4)

Hamdullah Hamdî ise sevgilinin güzellik Bağdad’ında / ülkesinde karşı koyan olmaksızın halife yani hükümdar olduğunu söylemekte ve bunun alameti olarak da sevgilinin perçemini işaret etmektedir:

Hüsn Bagdâd’ında yâr oldı halife bî-hilâf
Bu ‘alâmetdür ki ‘Abbâsî-livâdur perçemi (Hamdullah Hamdî, G. 156/3)

1.4. Belâ³

İçinden çıkılması zor durumları, sıkıntılara yol açan olay ve kişileri ifade etmek için kullanılan belâ klasik Türk şiirinde özellikle âşık tipinin maruz kaldığı durumu anlatmak üzere şairlerce sıkça başvurulan bir kavramdır.

Klasik şiirde belâ; beşerî, dinî ve tasavvufî yönü bulunan bir kavramdır (bk. Çamyar, 2012) Âşık görünüşte belâdan şikâyetçi ve sitemkâr gibi olsa da aslında aşk yolunda çektiği bu sıkıntılardan memnundur ve belânın eksik olmasını istememektedir. Hecrî, aşağıdaki beyitte sevgilinin ayva tüylerini kavga ve kargaşa; sevgilinin perçemini ise belâ olarak tasvir ederek güzellik ülkesi içerisinde kargaşa ve fitnelerin çıkmasına şaşılmasını gerektiğini dile getirmektedir:

Mülk-i hüsn içre belürse n’ola âşûb u fiten
Şûr u gavgâdur hatuñ başa belâdur perçemüñ (Hecrî, G. 89/3)

² Başlıkla ilgili diğer beyitler şöyledir:
Çünkü şâhâ sâhib-i tâc u livâdur perçemüñ (Hecrî, G. 89/1)
N’ola dersem hüsn eline pâdişâdur perçemüñ
Kanda bir divâne varsa başına cem’ eylemiş (Osman Nevres, G.140/6)
Bir deli bayrağı açmışdır livâ-yı perçemüñ
Ey elif-kad pâdişâh-ı mülk-i hüsn olduğuna (Zâtî, G. 806/2, s. 310)
Dâldür bu ejdehâ-peyker livâdur perçemüñ

³ Başlıkla ilgili diğer beyitler şöyledir:
Zîr-i fesde gâh ham-der-ham olur geh târ u mâr
Turfa püsküllü belâ-yı ‘âşıkandır perçemüñ (Antepli Aynî (G. 121/2)
Dolaşır çeşmine müjgân nice baksın âdem (Osman Nevres, G.174/6)
Bir belâ hâl-i siyeh yüzde bir âfet perçem
Çekinir rişte-i cân u dil-i ehl-i sevdâ
O siyeh-kârlara gör ne belâdur perçem (Şeyh Gâlib, G. 220/2)

Zâtî, bâlâ ve belâ kelimelerinin benzerliklerinden yararlanarak oluşturduğu beytinde aslında âşığa sevgilinin boyunun belâsının yeteceğini ancak sevgilinin perçeminin belâ üstünde belâ olduğunu ifade etmektedir:

Dôstum yiterdi bâlâñuñ belâsı Zâtî'ye
Anuñ üstinde belâ üzre belâdur perçemiñ (Zâtî, G. 806/5)

Aynı anlam doğrultusunda başka bir beyitte Osman Nevres, sevgilinin serv-i bâlâ olduğunu âleme kanıtlamak için perçem belâsının âşığın âhı gibi yükseklerle çıktığını söylemektedir:

Serv-i bâlâ olduğun göstermek ister 'âleme
Çıkdı tâ bâlâya âhım tek belâ-yı perçemiñ (Osman Nevres, G.140/4)

1.5. Cennet tâvûsu/ Narven Papağanı

Doğu edebiyatlarında adı sıkça anılan bir kuş olan tâvûs, Türk kültüründe Tanrı kuşu, alakuş veya gelin kuşu adıyla da bilinir. Tâvûs-ı cennet, tâvûs-ı berîn gibi tamlamalarla ifade edilmesinin sebebi ise cazibesinin ilahi güzelliği yansıtması ve görenleri kendisine hayran bırakmasıdır. Bu yönüyle tâvûs, cennet kuşu olarak da bilinir (Ceylan, 2011, s. 184).

Antepli Aynî, insanların sevgilinin perçeminin her telini bir yılana benzettiğini ifade ettiği beytinde aslında perçemin cilve ve cümbüş ile cennet tâvûsu gibi âşığı kendisine hayran bıraktığını iddia etmektedir:

Gerçi âdem beñzedir her târını bir mâra lik
Cilve vü cünbişde tâvûs-ı cinândır perçemiñ (Antepli Aynî, G. 121/3)

Tûbâ ve Sidre gibi sevgilinin boyu ile ilgili benzetmeleri ifade eden sözcüklerle birlikte yaygın olarak kullanılan Narven, nar ağacı anlamına gelen ve yine sevgilinin boyunun uzunluğu bağlamında teşbih olarak kullanılan bir kelimedir. Bu bağlamda sevgilinin boyunu tıpkı Tûbâ ve Sidre kelimelerinde olduğu gibi cennet ile ilişkilendirir (Yıldız, 2017, s. 334).

Hamdullah Hamdî, sevgilinin perçemini tasvir ettiği beytinde, perçeme Narven papağanı demenin mümkün olmayacağını zira perçemin güzelliği ve hayran bırakma özelliği ile cennet tâvûsuna bile dil uzattığını ifade ederek perçemi cennet tâvûsuna benzetir hatta onu cennet tâvûsundan daha üst bir konumda konumlandırır:

Uzadur ta'na zebânın Sidrenün tâvûsına
Nârven tûtisi dinmek ne revâdur perçemi (Hamdullah Hamdî, G. 156/4)

1.6. Çille-i kavs u kemân-ı ebruvân

Bir okçuluk terimi olarak çille, yayı kurmak için ipekten yapılan aleti ifade eder. Klasik Türk şiirinde ebrû, tîr, kemân kelimeleri ile birlikte hem yayı kurmaya yarayan alet hem de eziyet ve sıkıntı anlamlarına gelecek şekilde kullanılır (Bulut, 2001, s. 99).

Sevgilinin kirpiklerini kalbe saplanan birer ok gibi tasvir eden Meşhûrî, sevgilinin perçemini ise hem kaşlarının yayına hem de yayı kurmaya yarayan çilleye teşbih etmektedir:

Her müjgen bir nâvek-i dil-dûza mensûb olmada
Çille-i kavs u kemân-ı ebruvândır perçemin (Meşhûrî, G. 80/4)

1.7. Destan

Olağanüstü olayları konu edinen destanlar uzun şiirlerdir. Sevgilinin saçı ve perçemi ile de uzun olması münasebetiyle ilgi kurulur. Bu bağlamda Antepli Aynî sevgilinin perçeminin sihir ve fitneyi anlatan bir destan olduğunu ve bu destanı en uzun gecede uzun uzun dinlediğini ifade etmektedir:

Bir şeb-i yeldâda ‘Aynî diñledi tûl u dirâz
Fenn-i sihr ü fitneden bir dâstândır perçemin (Antepli Aynî, G. 121/7)

1.8. Ejdeha/ Yılan/ Hz. Mûsâ’nın asası⁴

Klasik Türk şiirinde sevgilinin saçı etrafında oluşan benzetmelerden biri ejderha benzetmesidir. Sevgilinin saçını, kıvrımlı şekli itibariyle yılan ve ejderhaya benzeten şairler, harabe ve virane yerlerde bulunan hazinelerin yılan ve ejderhalar tarafından korunduğuna dair inancı da şiirlerinde sıklıkla işlemişlerdir. Bu bağlamda Hecrî, sevgilinin güzellik hazinesine el uzatmaya kimsenin canının ve cesaretinin olmadığını ifade etmek üzere sevgilinin perçemini onun güzellik hazinesinin başında bekleyen yedi başlı ejderhaya benzetmektedir:

Câmı yokdur kimsenüñ sen genc-i hüsne el suna
Başuñ üzre yedi başlu ejdehâdur perçemüñ (Hecrî, G. 89/2)

Aynı anlam doğrultusundaki beytinde Hamdullah Hamdî ise, sevgilinin perçemini hazine üzerinde yatan ve sevgilinin güzelliğini koruyan bir ejderha olarak tasvir etmektedir:

Sidre kaddi üzre yârun Müntehâdur perçemi
Gûyiyâ genc üzre yatur ejdehâdur perçemi (Hamdullah Hamdî, G. 156/1)

Zâtî, ejderhanın olağanüstülüğü ve acımasızlığı yönüyle sevgilinin perçemini ejderha olarak tahayyül etmektedir. Buna göre sevgilinin perçemi, aman vermeyen, affetmeyen ve öldüren bir ejderhadır:

Kâmetüñ servindedür dil tıflı Hızır irsün hatun
Öldürür virmez amân bir ejdehâdur perçemüñ (Zâtî, G. 806/4, s. 310)

Kur’ân-ı Kerîm’de Şuara Suresi 29-33. ayetlerde Hz. Mûsâ’nın yılan veya ejderhaya dönüşen asası ve yed-i beyzâ mucizesi konu edilmektedir:

“Firavun, Eğer benden başka bir ilâh edinirsen, andolsun seni zindana atılanlardan ederim. Mûsâ, Sana apaçık bir delil getirmiş olsam da mı? dedi. Firavun, doğru söyleyenlerden isen haydi getir onu, dedi. Bunun üzerine Mûsâ, asasını attı, bir de ne görsünler, asa açıkça kocaman bir yılan olmuş. Elini koyduğundan çıkardı, bir de ne görsünler, bakanlara bembeyaz olmuş” (Kur’an-ı Kerîm, 26/ 29-33).

⁴ Başlıkla ilgili diğer beyitler şöyledir:
Gerçi vaslın âşıkâ âlemde genc-i şâygân (Meşhûrî, G. 80/3)
Zîr-i fesde lîk bir mâr-ı nihândır perçemin (Antepli Aynî, G. 121/5)
Pîç-tâb itme uzatma bahsi yokdur kıl ü kâl (Muhîbbî, G. 1687/1)
Genc-i hüsnünde mutalsam bir ylandı perçemüñ
Sîhr-ile çekdi gönlümü bir târa perçemüñ
Teşbîh kıldı kendüzini mâra perçemüñ

Hız. Mûsâ'nın yukarıda anılan mucizelerine telmihte bulunan Hamdullah Hamdî, sevgilinin güzelliğini Hz. Mûsâ'nın yed-i beyzâ'sına; sevgilinin perçemini ise bu güzelliği koruyan bazen asaya bazen de ejder gibi görünen esasına benzetmektedir:

Hamdî Mûsî'nün yed-i beyzâsı mıdır hüsn-i yâr
Anda geh ejder görinür geh 'asâdur perçemi (Hamdullah Hamdî, G. 156/6)

1.9. Sâyebân⁵

Sâyebân, büyük çadır veya gölgelik anlamına gelen bir kelimedir. Klasik Türk şiirinde saç veya perçem başın üstünde yer alması yani konumu itibarıyla sâyebâna benzetilmiştir. Bu bağlamda şairler, gölge oluşturması ve özellikle Hz. Muhammed'in başının üzerinde ilahi bir görevli olarak bulunması yönleriyle (bk: Koçak, 2018) bulut metaforundan faydalanmışlardır.

Aşağıdaki beytinde Hecrî, sevgilinin güzellik güneşinden dolayı perçemin adeta çadır gölgesi olduğunu ve sanki Hz. Muhammed'i gölgeleyen buluta benzediğini ifade etmektedir:

Mihr-i hüsnünden olur çetr-i hümâyûn üstüne
San sehâb-ı sâyebân-ı Mustafâdur perçemiñ (Hecrî, G. 89/4)

Aynı bağlamda Zâtî, sevgilinin perçeminin ya Hz. Süleymân'a gölge oluşturan Hüma ya da Hz. Muhammed'i gölgeleyen bulut olduğunu dile getirir:

Sâye şalmışdur Süleymâna hümâdur perçemiñ
Yâ sehâb-ı sâye-bân-ı Mustafâdur perçemiñ (Zâtî, G. 806/1)

1.10. Gûy u çevgân

Klasik Türk şiirinde en fazla bahsedilen oyunlardan biri gûy u çevgândır. Top ve ucu eğri değnekler ile oynanan bir oyun türü olan gûy u çevgân at üstünde eldeki sopa ile topa vurarak oynanır (Kaplan ve Poyraz, 2010, s. 156).

Şiirde pek çok benzetmeye konu olan gûy u çevgân oyunu ile şekil itibarıyla sevgilinin saçı, perçemi arasında da çokça ilgi kurulmuştur. Bu bağlamda Osman Nevres, sevgilinin perçeminin feleğe fırsat vermeden aşğın gönlünü çevgânın kıvrımına takıp çektiğini ifade etmektedir:

Ham-ı çevgâna takıp çekdi dili gûy gibi
Feleğîn çenberine koymadı hâcet perçem (Osman Nevres, G. 174/9)

1.11. Hâle

Yıldız, ay ve güneş etrafında oluşan huzme manasına gelen hâle kelimesi şiirde sevgilinin güzelliği ve güzellik unsurları ile birlikte sıkça anılmaktadır. Numan Mahir, sevgilinin güzellik unsurlarından olan perçemi, yuvarlak ışık demetine benzetmektedir. Buna göre sevgilinin misk kokulu saçının her telinde

5 Başlıkla ilgili diğer beyitler şöyledir:
Tâb-ı mihri 'ârızından hıfz için şâhım seni (Antepli Ayni, G. 121/6)
Rište-i bâl-i hümâdan sâyebândır perçemiñ
Çeşm üzre görüp alnuñ o dem sâyebân olur (Muhibbî, G. 1687/4)
Gün şavkı degmesün diyü bîmâra perçemiñ

siyah bir ışık belirmekte ve sevgilinin alınına dökülen perçemi onun güzelliğinin mehtabında bir hâle gibi görünmektedir:

Bestedir her târ-ı müşğîninde bir nûr-ı siyah
Hâle-i gird mâhtâb-ı hüsn ü ândır perçemin (Numan Mahir, G. 124/2)

1.12. Hatt-i istivâ

Arapçada eşitlik, düzlük anlamına gelen istivâ kelimesi ile yine Arapça çizgi anlamına gelen hatt kelimesiyle oluşturulmuş bir tamlama olan hatt-i istivâ eşit parçaya ayıran manasındadır. Bu bağlamda Farsçada ekvator çizgisi anlamıyla da kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte Hamdullah Hamdî, sevgiliyi Kâbe'ye benzetmektedir. Kâbe'nin dünyanın merkezi olduğu inancına atıfta bulunan şair, “nasil ki dünyayı iki eşit parçaya bölen istivâ hattı Kâbe üzerindeyse sevgilinin perçemi de sevgilinin üzerinde hatt-ı istivâdır” diyerek sevgilinin güzellik unsura olan perçemi hatt-i istivâ şeklinde tahayyül etmektedir:

İstivânun hattı Ka'be üzredür dimiş hakîm
Râstîdür yâr üzre hatt-ı istivâdur perçemi (Hamdullah Hamdî, G. 156/5)

1.13. Hayme

Sevgilinin güzellik unsuru olarak perçemin hayme (çadır) şeklinde tasviri taradığımız divanlarda yalnızca Şeyh Gâlib'in divanında rastladığımız bir durumdur. Şeyh Gâlib, muhtemelen perçemin konumu itibariyle başın üstünde bulunması ve şekli itibariyle alına doğru dökülmesinden dolayı perçemi hayme olarak düşünmektedir. Aşağıdaki beyitte şair, güzellik âleminde gökyüzünün yeşil rengi olarak ifade ettiği perçemi aynı zamanda Allah'ın nurdan yapılmış yeşil çadırı yani gökyüzü olarak tasvir etmektedir:

Nûrdan hayme-i hazrâ-yı Hudâdır perçem
Âlem-i hüsn sebz-gûn-ı semâdır perçem (Şeyh Gâlib, G. 220/1)

Başka bir beyitte Şeyh Gâlib, sevgilinin yanağını cennete, yanağına dökülen perçemi ise tıpkı cennette olduğuna inanılan ve kökü yukarıda, dalları aşağı doğru sarkan Tûbâ ağacına benzetmektedir.⁶

Bu durumun aynı zamanda çadır görünümünü andırmasından dolayı şair, perçemi hayme-i Tûbâ-nümâ olarak tasavvur eder:

Siyeh-pûşân-ı hatdır hallar hûrân zîbâsı
Behîşt-i ârızında hayme-i Tûbâ-nümâ perçem (Şeyh Gâlib, G. 222/3)

1.14. Hükm-i kazâ

Sevgilinin güzellik unsurlarından saç veya perçemin hükm-i kazâ olarak düşünülmesi, saç veya perçemin âşığı bağlaması ile ilgilidir. Aşağıdaki beyitte Şeyh Gâlib, sevgilinin birbirine dolaşmış olan

⁶ Tûbâ- Perçem benzetmesi ile ilgili diğer bir beyit de Şeyh Gâlib'e aittir. Tekrara düşmeme adına ayrı bir başlık olarak verilmemiştir:
Nahl-ı Tûbâdır ki her revzenden olmuş rûnümâ
Kaplayıp Firdevs-i enzârî serâser perçemin (Şeyh Gâlib, G. 178/5)

saçlarından azat olduğunu söylerken aslında perçemin hükm-i kazâ (kader) gibi bağlayıcı olduğuna ve perçemden azat olamayacağına işaret etmektedir:

Tâb-ı giysû-yı girihgîrden âzâdım lîk
Es'edâ başıma bir hükm-i kazâdır perçem (Şeyh Gâlib, G. 220/7)

1.15. Hümâ⁷

Türk ve İran mitolojilerinde kuşların en asili sayılan ve devlet kuşu olarak kabul edilen Hümâ kuşu talih, saltanat, iyilik ve cennetin sembolüdür. Hümâ, yükseklerde uçar ve asla tenezzül etmez. Bu yönüyle de ulaşılmaz sevgilinin sembolüdür. Klasik Türk şiirinde özellikle kasidelerde övülen kişi ile ilgili her şey hümâ-sâye (hümâ gölgeli), gazellerde ise sevgilinin saç, ayva tüyleri, yüzündeki beni hümâ, hümânın kanadı, hümânın gölgesi gibi benzetmelerle anılır (Ceylan, 2007, s. 116-121).

Aşağıdaki beyitte Revânî, hümâ kuşunun talih ve saltanat sembolü olma yönüne işaret eder. Şair, sevgilinin hümâ gölgeli perçeminin gölgesini âşğın başına salması durumunda âşğın gönlünün fakir bir dilenci iken padişah olacağını ileri sürmektedir.

Dil pâdişâh-ı vakt olur idi gedâ iken
Başına sâye salsa hümâ-sâye perçemün (Revânî, G. 199/6)

Şeyh Gâlib, hümâ kuşunun yükseklerden uçmasına da vurgu yaparak, sevgilinin perçeminin onun güzelliğinin zirvesinde oyun ile nice ankalari avladığını söylemektedir:

Bir hümâdır kim şikâr etmiş nice ankâları
Evc-i hüsnünde senin bâz eyleyip per perçemin (Şeyh Gâlib, G. 178/13)

1.16. Kâbe örtüsü

Klasik Türk şiirinde sevgilinin yüzünün Kâbe'ye benzetilmesi şairlerin sıkça başvurduğu teşbihlerden biridir. Sevgilinin yüzünün Kâbe olduğu durumda yüzün üzerinde ve altına doğru dökülen perçem de Kâbe'nin örtüsü olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda Şeyh Gâlib, sevgilinin perçeminin Kâbe örtüsü olduğu için onun güzellik âleminde hükmü geçen padişahlar padişahı olduğunu dile getirmektedir:

'Âlem-i hüsnün odur şâhenşeh-ı fermân-dihi
Kâbe-i didârını zîrâ ki örter perçemin (Şeyh Gâlib, G. 178/6)

1.17. Kâfir

Kâfir kelimesi, Tanrı'nın varlığını inkâr eden, acımasız ve zâlim kimseler için kullanılan bir tabirdir. Arapça örtmek manasına gelen küfr kelimesinden türeyen kâfir kelimesi, hakikati örten, saklayan

⁷ Başlıkla ilgili diğer beyitler şöyledir:
Kendi dîvâneñ değil mi Nevres-i şeydâ seniñ
Başına salmaz niçün sâye Hümâ-yı perçemiñ (Osman Nevres, G. 140/9)
Hâli gibi niçe miskîn sâyesinde hoş geçer
Ferr-i 'âşik arturur perr-i hümâdur perçemi (Hamdullah Hamdî, G. 156/2)
Tâb-ı mihrî 'ârızından hıfz için şâhim seni
Rişte-i bâl-i hümâdan sâyebândır perçemiñ (Antepli Aynî, G. 121/6)
Sâye şalmışdur Süleymâna hümâdur perçemün
Yâ sehâb-ı sâye-bân-ı Mustafâdur perçemün (Zâtî, G. 806/1)
Egerçi ol periye sâye-i bâl-i hümâ perçem
Velîkin ehl-i sevdâya siyeh ebr-i belâ perçem (Şeyh Gâlib, G. 222/1)

manasındadır. Klasik Türk şiirinde sevgilinin saç veya perçemi sevgilinin yüzünü örttüğü için hem renk hem de konumu itibariyle kâfir olarak nitelendirilmektedir. Aşağıdaki beyitte Şeyh Gâlib, sevgilinin fesini açıp perçemini göstermesi hâlinde kendi bulunduğu tarikata aidiyet kazandıran sembollerden biri olan serpuştan dahi vazgeçebileceğini ifade etmektedir:

Alsalar başdan eger serpuş-ı mâhî gam değil
Fes açıp tek sen nümâyân eyle kâfir perçemin (Şeyh Gâlib, G. 178/11)

1.18. Kemend

Sevgilinin saçının şekil itibariyle kemende benzetilmesi şairlerin sıklıkla başvurdukları bir teşbihtir. Meşhûrî, aşağıdaki beytinde sevgilinin güzelliğini gökyüzü, onun perçemini ise gökyüzündeki samanyolunun kemendi olarak tasvir etmektedir:

Âlem-i hüsnün olup farkın siphr-i ber-teri
Gûyiyâ onda kemend-i keh-keşândır perçemin (Meşhûrî, G.80/6)

Numan Mâhir, kuşa benzettiği gönlünün sevgilinin doğan gibi avcı gözlerinin pençesinde güçsüz ve aciz kaldığını, sevgilinin perçeminin ise ceylanları yakalamaya yarayan bir kemend olduğunu ileri sürmektedir:

Murg-ı dil ser-pençe-i şâh-bâz-ı çeşmiñde zebûn
Çinden gelmiş kemend-i âhûvândır perçemin (Numan Mahir, G. 124/4)

1.19. Kıl kalem/ Muharrir

Klasik Türk şiirinde sevgilinin saçları, ayva tüyleri kesret; yüzü vahdeti sembolize eder. Bu bağlamda sevgilinin yüzü etrafında oluşan benzetmelerden biri de Mushaf'tır. Sevgilinin yüzünün Mushaf'a benzetildiği durumlarda onun ayva tüyleri (hatt) ve saç veya perçemi de âyet olarak düşünülmektedir. Şekil itibariyle perçemi kıl kaleme benzeten Osman Nevres, aşağıdaki betinde aynı zamanda perçemi yazı yazmaya çalışan bir muharrir olarak düşünmekte ve perçemin sevgilin yüzüne kıl kalem ile yüz âyet yazdığını dile getirmektedir:

Kıl kalemler hat-ı ta'lika müselsel çalışıp
Mushaf-ı rüyuñ için yazdı yüz âyet perçem (Osman Nevres, G. 174/5)

1.20. Müşk/ Misk / Misk ü anber/ Nâfe - Kârbân-ı Çin⁸

Klasik Türk şiirinde sevgilinin saçlarının rengi ve kokusu itibariyle miske ve ambere benzetilmesi alışlagelmis mazmunlardandır. Şiirde Çin, Hita (Hata, Hoten) ve Maçin gibi yer isimleri de bu bağlamda âhû, misk, nâfe gibi unsurlar ile birlikte anılmaktadır (Yeniterzi, 2010, s. 313).

⁸ Başlıkla ilgili diğer beyitler şöyledir:
Eyleyip teshîr mülk-i Çini server perçemin (Şeyh Gâlib, G. 178/1)
Bahs eder âfâka top top müşg ü anber perçemin (Celîlî, G. 208/2)
Bâd-ı müşg-âmîz ü 'anber-rîzdur gülzârda (Karamanlı Nizamî, G.63/5)
Beñzer ey gül hem-dem-i bâd-ı sabâdur perçemüñ (Celîlî, G. 208/2)
Bî-kıymet itdi 'anber-i sârâyı sünbülün (Karamanlı Nizamî, G.63/5)
Ragbet komadı nâfe-i Tâtâre perçemüñ (Celîlî, G. 208/1)
Dimezem kim nâfe-i müşg-i Hitâdur perçemüñ (Celîlî, G. 208/1)
Kaddüñ üstünde belâ üzre belâdur perçemüñ (Celîlî, G. 208/1)

Şeyh Gâlib, sevgilinin yüzünü Bedahşân'a benzettiği aşağıdaki beytinde perçemi de sevgilinin yüzüne yer yer kumaş dökken Çin'den gelen bir kervân olarak düşünmektedir:

Kârbân-ı Çindir gelmiş Bedahş iklimine
Kâle dökmiş taraf-ı ruhsârında yer yer perçemin (Şeyh Gâlib, G. 178/12)

Muhibbî, sevgilinin perçemini misk kokusu olarak tahayyül eder ve sevgiliden perçemini tarak ile taramasını ister. Böylelikle bütün âlem misk kokusu ile dolacaktır:

Dir iseñ dimâg-ı 'âlem eger tola müşğ ile
İy zühre-çehre şâne ile tara perçemün (Muhibbî, G. 1687/3)

1.21. Nûr-i siyeh

Sebk-i Hindî akımının etkisiyle tezat kavramları birbirine benzerlik unsuru oluşturacak biçimde kullanan Şeyh Gâlib, sevgilinin perçemini de bu bağlamda nûr-ı siyeh olarak zikretmektedir. Kudret Altun, Hüsn-i Aşk'ta Gece- Nûr-i Siyahtan Aydınlığa başlıklı makalesinde İbnü'l-Arabî, Victoria Holbrook, Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi isimlerin nûr-i siyeh ile ilgili görüşlerine yer verir ve özetle nûr-ı siyehin kalbin ortasında bulunan, idrakin ve hislerin merkezi sayılan ve süveydâ olarak adlandırılan ben olduğunu dile getirir (Altun, 2009, s. 9-18).

Aşağıdaki beyitte Şeyh Gâlib, perçemin konumu itibarıyla sevgilinin güzelliğinin tepesinde bulunmasını perçemin nûr-ı siyeh olması ile ilişkilendirir. Nasıl ki nûr-ı siyeh idrakin en üst noktası ise sevgilinin perçemi de sevgilinin güzelliğinin en üst noktasını kendisine yurt edinmiştir:

Eylemezdi arş-ı âlâsında hüsnün cilvegâh
Olmasa nûr-ı siyeh ey hûr peyker perçemin (Şeyh Gâlib, G. 178/9)

1.22. Sihar

Klasik Türk şiirinde sevgilinin güzellik unsuru olarak saç veya perçem âşığı etkilemesi yönüyle zaman zaman büyü, tılsım, sihir gibi kelimelerle birlikte anılmaktadır. Numan Mâhir, sevgilinin gamzesinin büyümesine ve onun hilesine kendisinin de aldandığını ifade ettiği beytinde bunun sebebi olarak perçemi göstermektedir. Zira perçem, sevgilinin büyüülü sözler söylemesi ve âşığı etkisi altına alması için yeterli bir vesiledir:

Ben de aldandım siyeh-reng-i füsûn-ı gamzeñe
Mâhire ser-rişte-i sihr ü beyândır perçemiñ (Numan Mahir, G. 124/7)

1.23. Reyhân - Sünbül / Sünbülistan⁹

Sünbül, klasik Türk şiirinde sıkça anılan çiçeklerdendir. Güzel kokulu olması, siyaha yakın rengi vb. diğer yönleriyle daha çok sevgilinin saç, kâkülü, perçemi ile benzerlik oluşturmaktadır. Genellikle

⁹ Başlıkla ilgili diğer beyitler şöyledir:
Gülşen-i hüsnün olunca ruhların gül-goncası
Sünbül ü reyhân-ı bağ-ı hüsn ü ândır perçemin (Meşhûrî, G. 80/5)
Zeyn olur zülf-i 'arûs ile şebistân-ı visâl
Deste deste tuhfe-i sünbülitândır perçemin (Numan Mahir, G. 124/3)
Düzah- âteş-i aşkımdan alır neşv ü nemâ
Reşk-i reyhân-ı behişt olsa sezadır perçem (Şeyh Gâlib, G. 220/4)

kuvvetli ve güzel kokulu olması münasebetiyle reyhan da sevgilinin saçı, perçemi ve ayva tüyleri ile teşbih unsuru olarak kullanılmaktadır (Bayram, 2007, s. 213-215).

Aşağıdaki beyitte Karamanlı Nizâmî, sevgilinin perçemini yüzüne doğru salması durumunda gül bahçesindeki sümbül ve reyhanın utanacağını ifade ederek sevgilinin perçemini sümbül ve reyhandan daha güzel olarak tahayyül etmektedir:

Gülzâr içinde sümbül ü reyhân hacil olur
Salsañ bu hüsn ü lutf ile ruhsâre perçemüñ (Karamanlı Nizâmî, G. 63/4)

Osman Nevres ise sevgilinin yanağını güle, perçemini de sümbüle benzetir. Beyte göre sevgilinin perçemi sevgilinin yanağına döküldükçe sanki gülün yaprağına sümbülün gölgesi düşüyor gibi bir tablo oluşmaktadır:

Sanırım berg-i güle sâye-i sümbül dokunur
Safha-i ‘ârıza etdikçe isâbet perçem (Osman Nevres, G. 174/4)

1.24. Zincir¹⁰

Sevgilinin saçı veya perçeminin şekil itibariyle zincire benzetilmesi şairlerin oldukça sık başvurdukları benzetmelerden biridir. Özellikle tehlikeli olan delilerin boyunlarına zincir geçirilerek kontrol altında tutulduklarını bilen şairler kimi zaman âşığı bir deli olarak tasvir ederler. Âşığın deli olarak düşünüldüğü beyitlerde sevgili saç veya perçemi ile âşığı kontrol altında tutar şekilde tasvir edilmektedir. Antepi Aynî'nin aşağıdaki beyti bu duruma bir örnektir. Beyte göre sevgilinin perçemi âşığı önce kendisine âşık etmekte ve sonra onun boynuna zincir olup âşığı deli etmektedir:

Boynuma zencîr olup âhir beni Mecnûn ider
Başımı sevdâya saldı pek yamandır perçemüñ (Antepi Aynî, G. 121/4)

2. Perçemin özellikleri

2.1. Âşığı avare / Âşığın aklını başından alır/ Âşığı Çaresiz Bırakır¹¹

Muhibbî, perçemin özelliği olarak âşığı avare etmesinden söz etmektedir. Beyte göre sevgilinin saçının hevesi/ havası, âşığı kararsız bırakmakta, onun perçemi tıpkı bir rüzgâr gibi âşığı avare etmektedir:

Zülfüñ hevâsı kıldı Muhibbî'yi bî-karâr
Yıl gibi eyledi anı avâre perçemüñ (Muhibbî, G. 1687/5)

10 Zincir –Perçem benzetmesi ile ilgili diğer beyitler şöyledir:

Rişte-i şîrâze-bend-i bî-dilândır perçemin
Bend-i zencîr-i cünûn-ı âşıkândır perçemin (Meşhûrî, G. 80/1)

Etmez oldu dil-i mecnûna eser ta'ne-i halk
Takalı boynuma zencîr-i melâmet perçem (Osman Nevres, G. 174/10)

11 Başlıkla ilgili diğer beyitler şöyledir:

Devr-i kamerde derd ile divâne gönlümü
Zülfüñ misâli eyledi âvâre perçemüñ (Karamanlı Nizâmî, G. 63/2)

Leyli saçun hasreti Mecnûn'a dönderüp
Divâne-vâr eyledi âvâre perçemüñ (Muhibbî, G. 1891/2)

Başka bir beyitte Muhibbî, sevgilinin perçeminin saçı ile birlikte onun yanaklarına doğru dökülmesi durumunda aklını yitireceğinden korktuğunu ifade etmektedir:

'Aklın yitüre bilmeye kendin Muhibbî âh
Salmsa gâh zülf ile ruhsâra perçemüñ (Muhibbî, G. 1891/7)

Karamanlı Nizâmî ise, sevgilinin perçeminin âşığın gönlünü cefa ve cevr ile çaresiz bıraktığını söylemekte ve perçemin bu duruma çare bulmadığından şikâyet etmektedir:

Cevr ü cefâ vü kahr ile gönlin Nizâmînüñ
Bî-çâre itdi eylemedi çâre perçemüñ (Karamanlı Nizâmî, G. 63/7)

2.2. Âşığın kanını döker/ Âşıkları feda eder

Perçemin diğer bir özelliği âşığın kanını dökmesidir. Karamanlı Nizâmî'ye göre sevgilinin gözleri âşığın canına kast eder, onun kara perçemi ise âşığın kanını her an yere karmaktadır:

Cânâ revâ mıdur ki gözüñ câne kasd idüp
Her dem kanımı kara yire kara perçemüñ (Karamanlı Nizâmî, G. 63/3)

Şeyh Gâlib de sevgilinin aşkının gönül sayfasında yazılı kaldığını ifade ettiği aşağıdaki beytinde sevgilinin perçeminin âşıkları feda ettiğinden bahsetmektedir:

Sevâd-ı safhâ-i hâtırda kalmış nakş-ı sevdâsı
Gelip hatt gerçi Gâlib kıldı uşşâkı fedâ perçem (Şeyh Gâlib, G. 222/7)

2.3. Âşığın sırrını ifşâ eder

Klasik şiirde sevgiliye duyulan aşk, âşığın bir sırrı niteliğindedir. Âşık bu sırrı başkalarından özellikle de rakipten sürekli saklamaktadır. Bu sırrın duyulmasını asla istemez. Bu bağlamda Karamanlı Nizâmî, aşağıdaki beyitte sevgilinin perçeminin âşığın gönlünden sabrı yok ettiğini, bu nedenle de sabırsız olan âşığın sırrının ifşâ olmasından korktuğunu dile getirmektedir:

Şol resme aldı sabrı gönülden ki korkaram
Sırrımı fâş eyleye agyâre perçemüñ (Karamanlı Nizâmî, G. 63/6)

2.4. Gönül alan (Dil-keş/ Dil-rübâ)

Şair Hecrî, sevgilinin perçeminin kalbe rahatlık verdiğini, cazibeli olduğunu, benzerlerinden üstün olduğunu dile getirdiği beytinde aynı zamanda perçemin gönül alıcı özelliğinden bahsetmektedir:

Bir dil-ârâm u ser-efrâz [u] ser-âmed dil-firîb
Bir gönül alıcı dil-keş dil-rübâdur perçemüñ (Hecrî, G.89/5)

Celîlî ise, sevgilinin perçeminin gönül alıcı özelliğe sahip olmasının perçemin afet olmasından kaynaklı olduğunu söylemektedir. Beyte göre, eğer sevgilinin perçemi yüz bulup başa çıksa (ki konumu itibarıyla zaten öyle) ve fitnelerin başı olsa buna şaşılmamalıdır, zira perçem boyu boyunca bir afet gönül alıcıdır:

Başâ çıksa yüz bulup ser-fitne olsa n'ola kim
Boyu boyunca bir âfet dil-rübâdur perçemüñ (Celîlî, G. 208/3)

2.5. Hilecidir / Fitnecidir.¹²

Klasik Türk şiirinde sevgilinin saçları veya perçemi şekil itibariyle avcılıkta kullanılan ağlara teşbih edilmektedir. Şairler, sevgilinin hile ile âşığın gönlünü avladığını bu benzetme üzerinden sıklıkla dile getirmişlerdir. Muhibbî, âşığın canını bir kuşa benzetir. Beyte göre bu kuş sevgilinin cemalini seyretmektedir. Tam o anda sevgilinin perçemi bir oyun yaparak hile ile âşığın canını ağa çekmektedir:

Cân murgı yine seyr-i cemâlün iderken âh
Lu'bila çekdi aga anı kara perçemün (Muhibbî, G. 1687/2)

Revânî, sevgilinin gözlerinin âşığın başına kavga getirdiğini, perçemin ise dünyaya fitne bıraktığını ifade etmektedir:

Gavgâ getürdi başuma mestâne gözlerün
Fitne bırakdı götüri dünyâya perçemün (Revânî, G. 199/5)

2.6. Sabah rüzgârının arkadaşıdır.

Perçemin bir diğer özelliği sabah rüzgârının arkadaşı olmasıdır. Celîlî, aşağıdaki beyitte bu durumu perçemin gül bahçesinde misk ve anber saçması ile kanıtlamaktadır:

Bâd-ı müşg-âmîz ü 'anber-rîzdur gülzârda
Beñzer ey gül hem-dem-i bâd-ı sabâdur perçemün (Celîlî, G. 208/2)

2.7. Sevgiliye âşıktır/ Müpteladır - Müptela eder.

Perçem tıpkı âşık gibi sevgiliye müpteladır. Sevgiliye güneşe benzettiği beytinde Celîlî, sevgilinin perçeminin sevgili nereye giderse gitsin ardından onu gölge gibi takip etmesinden dolayı perçemim sevgiliye âşık/müptela olduğunu iddia etmektedir:

Kande kim 'azm itseñ arduñdan kesilmez sâyeveş
Saña ey hurşîd beñzer müptelâdur perçemün (Celîlî, G. 208/6)

2.8. Şairlerin fikrini karıştırır.

Bilindiği üzere sevgilinin saçlarının ve perçeminin kavrım kavrım, girift bir şekli vardır. Şeyh Gâlib, sevgilinin saçlarının bu şeklinden dolayı şairlerin sözlerinin birbirine girdiğini ve düşüncelerinin karmakarışık olduğunu ifade etmektedir:

Birbirine girip oldu perîşân ebhâs
Şimdi behrem-zen-i fikr-i şu'arâdır perçem (Şeyh Gâlib, G. 220/6)

12 Başlıkla ilgili diğer beyitler şöyledir:
Başa çıksa yüz bulup ser-fitne olsa n'ola kim
Boyu boyuñca bir âfet dil-rübâdur perçemün (Celîlî, G. 208/3)
Fitne-i âhir-zamân câdû-nişândur perçemün
Âfet-i cân dil-sitân bir bî-emândır perçemün (Antepli Aynî, G. 121/1)
Bir seb-i yeldâda 'Aynî diñledi tûl u dirâz
Fenn-i sihr ü fitneden bir dâstândır perçemin (Antepli Aynî, G. 121/7)

Sonuç

Çalışmamız, 12 şairin divanında yer alan ve perçem redifini ihtiva eden 16 gazelin incelenmesi suretiyle oluşturulmuştur. Redifin gazelin anlamı üzerinde önemli bir etkisi bulunduğundan dolayı sevgili tipinin en önemli güzellik unsurlarından biri olan perçemin klasik Türk şiirinde, şairlerin şiirlerine ne şekilde yansıdığı bu gazeller üzerinden belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde çalışmamıza kaynaklık eden gazelerde perçem ile ilgili benzetmeler tespit edilmiştir. Perçemin, çeşitli teşbih ve mecazlar ile afet, anber, âşığın ahı veya ahının dumanı, bayrak, belâ, cennet tâvûsu, Çin kervanı, destan, ejderha, gûy u çevgân, hâle, hatt-i istivâ, hayme, hükm-i kazâ, hümâ, Hz. Mûsâ'nın asası, Kâbe örtüsü, kâfir, kemend, kıl kalem, misk, narven papağanı, Nûr-i siyeh yani süveydâ, okçulukta kullanılan çille, reyhan, sâyebân, sihir, sünbül, yılan, zincir gibi nesne ve kavramalara benzetildiği görülmüştür. En dikkat çekici benzetmelerden birisi bayrak benzetmesidir. Zira perçem kelimesi Farsçada bayrak manasında kullanılmaktadır ki şairlerin perçem kelimesini bu anlamıyla kullanmaları muhtemeldir. Şairlerin teşbihlerini oluştururken perçemin şekil, koku, renk ve konum özelliklerinden yararlandıkları gözlemlenmiştir ve çalışmamızın ana gövdesinde teşbih unsurları incelenirken bu durum açıklanmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümü, perçemin özellikleri başlığını taşımaktadır. Bu bölümde benzetme ve teşbihlerden öte perçemin âşık üzerinde etkisine değinilmiştir. Âşığı avare etmesi, çaresiz bırakması, âşığın aklını başından alması, âşığın kanını döküp onu feda etmesi, âşığın herkesten saklamaya çalıştığı aşk sırrını ifşa etmesi, hileci ve fitneci olması, gönül alıcı olması, sabah rüzgârının arkadaşı olması, tıpkı âşık gibi sevgiliye müptela olması ve kıvrım kıvrım şekli ile şairlerin fikirlerini karıştırması perçemin tespit edilen özellikleridir.

Şiirin en temel unsuru olan sevgili tipini ve güzellik anlayışını tespit edecek, inceleyecek ve ortaya koyacak çalışmaların klasik Türk şiirinin derin anlam dünyasının bütüncül açıdan görünebilmesi açısından önemli olduğu kanaatindeyiz.

Kaynaklar

- Akün, Ö. F. (1994). *“Divan edebiyatı”*, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 9, s. 389-427
- Albayrak, N. (2007). *“Redif”*, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 34, s. 523-524
- Altun, K.(2000). *Hüsn ü Aşk'ta gece- Nûr-ı siyahtan aydınlığa*, İlmî Araştırmalar Dergisi, S. 10, ss. 9-18.
- Arslan, M. (2004). *Antepli Aynî divânı*, Kitabevi Yay. İstanbul.
- Avşar, Z. (hzl). (2017). *Revânî dîvânı*, Erişim Tarihi: 23.03.2021, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?o>
- Aydemir, Y. ve Çeltik, H. (hzl). (2017). *Meşhûrî dîvânı*, Erişim Tarihi, 23.01.2021, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56155,meshuri-divanipdf.pdf?o>
- Batği, Ö. (hzl.) (2017). *Numân Mâhir dîvânı*, Erişim Tarihi: 10.08.2022, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56156,numan-mahir-divanipdf.pdf?o>
- Batislam, H. D. (2017). *Gazelde redif-anlam ilgisi bağlamında Sehî'nin kadeh redifli gazeli*, Journal of Turkish Language and Literature, Volume: 3, Issue: 1, s. 44-55
- Bayram, Y. (2007). *Klasik Türk şiirinde duyguların dili: Çiçekler*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2/4, ss. 209-219.

- Bulut, A. (2001). *Rasih'in okçulukla ilgili bir manzumesi*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 17, ss. 95-104.
- Çakıroğlu-Onat, T. (2013). *Fuzûlî dîvânı'nda âh kavramı*, Turkish Studies, Vol: 8/9, ss. 1969-1982.
- Çamyar, E. (2012). *Fuzûlî ve Bâkî dîvânı'nda belâ kavramının karşılaştırılması*, Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, C.1, S.2, ss. 58-99.
- Ceylan, Ö. (2007). *Kuşlar dîvanı- Osmanlı şiir kuşları*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Ceylan, Ö. (2011). “Tâvûs”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 40, s. 184-185, İstanbul.
- Devellioğlu, F. (2002). *Osmanlıca- Türkçe ansiklopedik lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- İpekten, H. (hızl). (2020). *Karamanlı Nizâmî dîvânı*, Erişim Tarihi: 23.01.2021, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73032,karamanli-nizami-divanipdf.pdf?0>
- Kaplan, Y. ve Poyraz, Y. (2010). *Divan şiirine kaynaklık etmesi bakımından oyunlar*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume: 3, Issue: 15, ss. 151-175.
- Kaya, B. A. (hızl). (2020). *Osman Nevres dîvânı*, Erişim Tarihi: 23.03.2021, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/76247,osman-nevres-divanipdf.pdf?0>
- Kazan Nas, Ş. (hızl). (2018). *Celilî dîvânı*, Erişim Tarihi: 23.03.2021, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59375,celili-divanipdf.pdf?0>
- Koçak, Z.C. (2018). *Bulut motifinin arkaik temelleri ve Hz. Peygamberi gölgeleyen bulut rivayetleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.59, S.1, ss.183-202
- Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali, Erişim Tarihi: 10.12.2022, http://www.ditib-bs.de/wp-content/uploads/2014/08/KURAN-I_KERIM_MEALI_.pdf
- Macit, M. (2004), *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*, Kapı Yay., İstanbul.
- Okçu, N. (hızl). (2011). *Şeyh Gâlib dîvânı*, Erişim Tarihi: 23.03.2021, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10654,metinpdf.pdf?0>
- Özyıldırım, A. E. (hızl). (1999) *Hamdullah Hamdî dîvânı*, Erişim Tarihi: 10.08.2022, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10616,metinpdf.pdf?0>
- Pınarbaşı, M. (2018). *Taşlıcalı Yahya Bey divanında geçen savaş unsurları*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep.
- Tanyıldız, A. (2009). *Sevgilide güzellik unsuru olarak saç*, Turkish Studies, Vol.: 4/2, ss. 943-960.
- Tarlan, A. N. (1970). *Zatî Dîvânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: C.2* İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul.
- Yavuz, K. ve Yavuz, O. (hızl). (2016). *Muhibbî dîvânı- bütün şiirleri*, C.1-2, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul.
- Yeniterzi, E. (2010). *Klasik Türk şiirinde ülke ve şehirlerin meşhur özellikleri*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı. 3 (15), ss. 301-334.
- Yıldız, A. (2017). *Sevgilinin boyunun benzetilenleri bağlamında narveni yeniden düşünmek*, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature, Volume: 3, Issue:1, ss. 330-336
- Zülfe, Ö. (hızl). (2010). *Hecrî dîvânı*, Erişim Tarihi: 10.08.2022, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10618,Hecripdf.pdf?0>